

Mindre bidrag

Frejas klenodie

Et af Frejas kæreste klenodier må have været hendes smykke, Brisingamen. Menglød (Meeglad), der forekommer i *Fj*, er navnet på en mø, der bor på Lyfjaberg. Hun hjælper syge og sørgende og råder for heldigt gennemførte fødsler. Hun kan altså tolkes som en Frejaskikkelse. Þry omtaler hendes smykke som »mikla men Brisinga«.

Der er forskellige tydninger af klenodiets navn:

Brising er norsk = St.Hansbål. Man har derfor gættet på, at smykket skulle være et solsymbol.

Verbet *brisa* er ligeledes norsk = at skinne, lyse.

Brisingr (oldnord.) = ild.

Brising kan desuden være et familienavn, altså Brisingfamiliens eller Brisingstammens smykke.

Ordet *men* = smykke, bruges mest i betydningen halssmykke, og i det oldengelske digt »Beowulf«, er smykket, der bærer et lignende navn, også et halssmykke, oven i købet med en kostbar sten. (kap.XVIII). Det nævnes i forbindelse med helten, der bliver belønnet med rige gaver, bl.a.: (i amr./eng.oversættelse)

»the largest of necklaces of those I have
heard spoken of on earth. I have heard of
no better hoard-treasure under the heavens
since Hama carried away to his bright city
the necklace of the Brosings, chain and
rich setting...«.

Brosing-smykket benævnes ganske vist i oversættelsen ved »chain« osv., men gaven, der sammenlignes med det, blev senere båret i kampe mod frankere og frisere af göternes kong Hygelac, og digtet beretter:

»Over the cup of waves the mighty prince
wore that treasure, precious stone...«

Hygelac falder imidlertid i kampen, og frankerne tilegner sig hans »breast-armor and the neck-ring together.«

»Beowulf« antages at være nedskrevet ca. 700 og overleveret i *ms* fra ca. år 1000. En af bevisgiverne, det refererer til, Hygelacs togt mod frankerne, skete i år 520, altså ca. 200 år før digtet blev skrevet. Det vil sige, at hændelserne i det tilhører tiden efter, at anglernes, saksernes og jydernes invasion var begyndt, men endnu ikke fuldført. Meget i digtet nævnes kort, fordi det antagelig har været bekendt for tilhørerne, der endnu må have haft erindringer om fortiden på fastlandet.

Sproget er sent vest-saksisk, men med spor af den engelske dialekt, som det oprindeligt var skrevet i.

Indholdet beretter om hændelser i Danmark (Sjælland) og Sydsverige, gøternes land. Når man tager tidsafstanden og den geografiske afstand i betragtning, kan digteren sikkert kun have haft nogle traditionsbestemte opfattelser af et Frejaklenodies eksistens, og han kan selv have prøvet at forestille sig, hvordan det så ud. Smykkerne, der sammenlignes, kaldes henholdsvis »chain« og »ring«. Til fælles har de den usædvanligt store størrelse og den kostelige »sten«.

Et århundrede senere står en norsk skjald, Þjóðolfr enn hvinverski (9. årh.) og betragter billederne på et skjold og bliver inspireret til et digt, hvori Loke omtales som »Brísings girði þjófr.« Dette kunne tyde på, at der her var tale om et bælte. Dog kunne et halssmykke vel også tolkes metaforisk som »halsens bælte«.

Fra gammel tid har halsringen været frugtbarhedsgudindens attribut. Davidson (1964.116) gør opmærksom på, at dette iflg. Freud illustrerer

»the familiar tendency to represent the sexual parts of the body by others higher up, and by ornaments worn on these.«

I Danmark er der således fundet små, nøgne kvindestatuetter af bronze, kun med et ringpar omkring halsen og ringe i ørene og nogle med hænderne under brysterne, som de eksemplarer, der er fundet i Fangel Torp, Itzehoved og Horne (Glob 1969) og i Viksø mose (Glob 1965).

P.V.Glob (1965) tolker dem som frugtbarhedsgudinder i lighed med de forasiatiske og græske: Isar, Astarte og Afrodite. Samme forsker mener, at hvis man skal slutte fra offerfundene i keltisk jernalder har en kvindelig guddom været dominerende i Norden i denne periode og har endda været det allerede i yngre bronzealders to sidste perioder.

De store mængder af halsringe, der har været det foretrukne offer til gudinden, og som er fundet i moserne, er et godt bevis herpå.

Gudinderne på de offerkar af keltisk oprindelse, der er fundet bl.a. i Rynkeby mose og i Gundestrup, bærer alle halsringe, hvilket dog også nogle mandlige guder gør. Selv om disse billeder er af udenlandsk oprindelse, vil de dog have påvirket nordboerne, der har haft dem for øje ved højtidelige handlinger og måske gennem lange tidsrum.

I 1981 blev der på Fyn fundet en lille mandsstatuette i guld, Nationalmuseet har fastslået, at den i hvert fald næppe er yngre end 3. årh.e.Kr., da den blev fundet sammen med en romersk mønt fra Kejser Valerians tid. Den lille figur er også nøgen og bærer dobbelt halsring. (Vebæk 1982).

Det kan vel tænkes, at ringene fra at symbolisere kvindelig frugtbarhed og gudemagt i tidens løb har fået videre betydning og er blevet tegnet på al frugtbarhed og magisk magt.

Helt op i vikingetiden brugtes ringen ved edsafleggelse. Mosefund i Buskerud har bragt en guldhalsring, der er 26 cm i diameter, for dagen. Den er fra 800-årene og har sikkert haft en sakral betydning og funktion. (S.Grieg: Vikingetidens skattefund. 1929.182). - Atlakviða (30) taler om at sværge ved »Ulls ring«.

Man har altså guldgud fra det 3.årh. med halsring, omtale af »the necklace of the Brising« i forbindelse med handling, der foregår i det 6.årh., og antagelig nedskrevet i det 8.årh. og endelig den store guldring fra Buskerud ca. 100 år senere, dvs., at der er en lang tradition for sakrale ringe. De forskere, der holder på, at Brisingamen var et strålende halssmykke, kunne således godt have ret, men man skal så se bort fra, at det lige så vel kan have været båret af mandlige guder.

Der kan også være en anden mulighed:

Ligesom de andre gudeklenodier, Tors hammer, Sifs hår, Odins spyd og ring og Frejs gyldne galt er Frejas smykke skabt af dværge, som det ses af Sörl. For at komme i besiddelse af det, måtte hun love at tilbringe en nat hos hver af dem, og da dværgene havde overnaturlige evner, var der magi knyttet til de skatte, de overrakte guderne, og dermed vel også til Brisingamen.

Da Loke over for Odin røber, at Freja har skaffet sig dette smykke, beordrer han ham til at stjæle det. I skikkelse af en flue og senere af en loppe lykkes det Loke at få fat i Brisingamen og bringe dette til Odin.

For at få sit smykke igen må Freja love Odin, at de to konger og deres hære skal kæmpe og dø atter og atter, til evig tid. Takket være sin tilknytning til kærlighed og død lykkedes det Freja at skaffe sig og bevare sit smykke.

Det havde egenskaber, der gjorde det efterstræbt af mørkets magter, der jo evindeligt truede Asgård.

Endnu en gang prøvede Loke at tilegne sig smykket, da han kæmpede med Heimdal om det, mens begge var i skikkelse af sæler, og Heimdal vandt. (SnE II kap.8) Myten herom må have været almindelig kendt og yndet år 983, da billedkunstneren har brugt denne kamp som motiv, og skjalden Ulfr Uggason medtager den i sit Húsdrápa. Ligeledes forekommer den at være Snorre så bekendt, at han nøjes med at henvise til den i sin Edda. Hvis der har været skriftlige kilder, er de væk. I Húsdrápa hedder det:

Ráðgegninn bregðr ragna
rein at Singasteini
frægr við firna slægjan
Fárbautu mög vári:
móðoflugr ræðr mæðra
møgr háfnýra fögru,
kynník, áðr ok einnar
átta, mærdar þöttum.

Det må være »singastein«, Snorre tænker på, når han taler om, hvordan en kvinde kende- mærkes (SnE II.29 s.140, Collinders overs.):

»...Men orsaken til att kvinnan kännmärkes efter
ädla stenar eller glaspärlor är den, att i forn-
tiden fanns det ett kvinno Smycke, som kallades
stenhalsband, och som de buro om halsen...«

Singastein opfattes af Turville-Petre (1964.129) som en klippe i havet, mens de Vries har no- teret, at

»der Gegenstand, um dem gekämpft wird, heisst
hier Singasteinn.« (1956. § 504)

I SnE II.kap.8 står:

»Han är också Vågaskärs och Singastens uppsökare;
då stred han med Loke om Brisingamen...«

Genstanden, der kæmpes om, hedder Brisngamen hos Snorre, medens Húsdrápa bruger et andet navn på den, nemlig Singastein. Finnur Jónsson (Skj.I.128.129) forklarer »Singastein« som »den strålende sten«.¹

De Vries henviser til Pering, (1941 I 210-227) som fremfører, at Singastein forklares med ordet háfnýra.

Hermed mener Pering, at der tænkes på vættenyrer eller søbønner, som de også kaldes. Disse tilhører en vestindisk bønneart, hvoraf dens 1 m. lange og 10 cm. brede bælg føres med Golfstrømmen til de vestnorske kyster. Selve bønnerne er nyreformede, deraf navnet. Disse såkaldte sten har ikke mistet spireevnen efter den lange sørejse. Den mystik og vældige livskraft, der karakteriserer dem, var vel grunden til, at netop de blev anset for at stå i forbindelse med frugtbarhedsgudinden.

Pering (1941.217 f) nævner kilder, der beskriver vættenyrerne som smukke, kastaniebrune med rødt skær.

På islandsk kaldes de lausnarsteinar (fødselssten). I det norrøne område brugtes de til at mildne veerne. Man bandt dem om den fødende kvindes hofter og lår for at lindre smerterne. Man kunne også lægge dem i hendes hånd, eller man kunne overhælde dem med kogende vand, som man så gav hende at drikke. (Reichborn-Kjennerud 1933.No.2.67). På nogle steder lod man hende drikke brændevin af stenens hule skal.

Som i hvert fald en af årsagerne til at de kunne virke som amuletter ved fødsler, vil jeg pege på mulighed for »lighedsmagi«, idet *frugt i bælg = graviditet*.²

I Svipdagsmål, str.21-22 er det antagelig dem, der omtales som frugten fra livstræet. (Oversætteren gør dog opmærksom på, at digtet er vanskeligt at tyde.)

Frugten bruges af Menglød til at fremme fødslen til frelse for mor og barn. Fjölsviðr giver følgende anvisning: (str 22)

»Ut af hans aldni
skal á eld bera
fyr kelisjúkar konur
utar hverfa
þaz þær innar skyli,
sá er hann með mönnum mjötuðr.«

(Sæmundar Edda udg. af Sophus Bugge, 1867)

Olaf Hansen (1911) oversætter strofen:

(»læg en af dem
paa ild og bær den
for en Viv, Veen vil dræbe.
Saa føder hun
det Foster, hun bær -
saa stærke har Skæbnen skabt dem«.)

Tanken om lighedsmagi kan her fortsættes, og tydningen af det ellers dunkle vers lettes, idet bælgfrugt, der opvarmes, vil sprænges, og frugterne vil frigøres, ligesom ved naturlig modning, dvs. »f ø d e s«. Formodningen om lighedsmagi kan underbygges hos Reichborn-Kjennerud, (1933.No.2.65) som omtaler forskellige midler, der skulle sætte fødslen i gang

(dvs. skulle løsne, frigøre). Alle kan forbindes med en løsningsproces. Blandt andet nævner han, at på Vestlandet blev en afkastet slangeham bundet om livet på den fødende.

I Telemark skulle barselskvindens hår hænge løst (hvilket også blev krævet af gravide i antikkens Rom). Alle knuder i huset skulle løsnes, også på folks klæder, ligeledes alle sammenføjninger, f.eks. hammerhovedet fra skافتet. I Hardanger fortæltes om en mand, som hele vinteren havde arbejdet med at lave en solid slæde inde i huset. Da fødslen var ved at gå i stå for hans kone, betænkte han sig ikke et øjeblik på at trække alle naglerne ud igen af slæden.

I Svipdagsmål skal frugten (»stenen«) og ilden forbindes. Dette leder tanken hen på et andet eksempel, hvor frugten (»stenen«) også bliver sat i forbindelse med ild, nemlig den under b) nedenfor anførte tolkning af ordet »singastein« i Altnordisches etymologisches Wörterbuch. Her anfører dog de Vries, at ordets etymologi er usikker.

Med hensyn til første stavelse har man:

»got: sineigs = alt	latein: senex < *sé.	
norw.dial: sina	}	= altes wintergrass
n.schw.dial: sena		
lpN: sidno = feines kurzes grass.		

- b) urn: *sinhjón > nisl: sia, viell.zu nisl: sangur
 »versengt, abgebrannt, »n.norw. dial: sengra, sengla =
 »brenzlich riechen«, n.schw.dial: sjängla, »sengen«.
 æ: sengan < *sangjan = »sengen« (da = at svide. eng. =
 to singe) also »Sintersteinn.«
- c) Pering (1941.219) mener, at netop anvendelsen af háfnýra som »fødselssten« taler for, at singasteinn, der opfattes som synonym for hafnýra oprindelig hed* »signasteinn«, og at første stavelse er i familie med det oldisl. verbum »signa« »signe«, »indvi ved tegn.« (Lex.poet.) I præet.: signdi (eller signaði) (Cleasby-Vigfusson), og at gn + dental > (η) + dental (Noreen. 1923).

Iflg. navnet forbindes Menglød med sit »men«, og på andre måder viser hun også, at hun er en Frejaskikkelse, idet hun forbindes med forelskelse, med lægedom, fødsel og død. Hun bor på Lyfjaberg, dvs. norrønt: Lyf-n. og f.gen.pl: -ja = Lægemedel, lægeråd, tryllemiddel. (nynorsk: lyvja vb.tr. = at lindre.)

I Haustlǫng benævnes Frejas klenodie Brisings girði, og der er også andre magiske bæltter i den nordiske mytologi, nemlig Tors Megingjord og det, der tilhører »den lille vølv« i Eiriks Saga Rauða.

Det hedder her om Þorbjörg:

»..hon hafði um sik hnjóskulinda ok var þar á skjóðupungr mikill, ok varðveitti hon þar i tofr sin, þau er hon þurfti til froðleiks at hafa.«

Bæltet betegnes »hnjóskulinda«, og hnjóskur = Fnjóskur = fyrsvamp, er en fællesbetegnelse for store, træede frugtlegemer af forskellige arter poresvamp, som findes på træstammer og stød. Myceliet breder sig op gennem veddet og danner uden på barken hovformede eller mere flade, oventil hårde og faste, indvendigt blødere frugtlegemer, hvis underside dækkes af tæt sammenstillede porer. Dens indre, brune hyfevæv omdannes ved sønderskæring, ud-blødning og bankning til flade, bløde stykker, der imprægnerede med salpeter, tidligere brugtes til tønder til at opfange gnister fra et fyrtøj.

Hvis man holder sig til, at brising = ild, som ovenfor nævnt, vil Brisings girði være en ganske dækkende betegnelse for vølvens bælte.

Stor magisk kraft var knyttet til ild, og den var afværgemiddel mod onde magter.

Fyrsvamp anvendtes også som blodstillende middel, idet blodet koagulerer mellem de fine hyfetråde.

Ligesom Menglød behersker den lille vølv altså ilden, og ligesom hun kan hun hjælpe syge og sårede. Man rådfører sig da også med hende om en sygdoms ophør. Ved fødsler og ved blødninger af andre årsager vil bæltets fyrsvamp kunne gøre god gavn ved at standse og op-suge blod. Den kan desuden bruges til at tænde den ild, der skal få »háfnýra« s« bælg til at åbne sig, så veerne fremmes, ligesom den i andre tilfælde bruges til at opvarme det vand, der skal udløse »stenens« kraft i det afgørende øjeblik.

I pungen, der er fastgjort til vølvens bælte, er der måske blandt tryllemidlerne netop en »háfnýra« / »singastein«, der kan bruges som amulet og ved lighedsmagi styrke og fremme fødsler.

Andet led i Mengløds navn hentyder altså næppe, som man nemt kunne tro, til en (lidt naviv) glæde over strålende guld eller sølv³, men til en værdsættelse af prydelsens magiske egen-skaber, der kan anvendes til at afværge ondskabens fjendtlige ånder og som middel i læge-kunsten til at bevare liv og hjælpe nyt liv frem.

Derved forstås bedre, at det bliver efterstræbt af Loke. Han fungerer som hjælper, snart for døds-guden Odin i Sǫrl., snart i Idun og Tjasse-myten som jætternes redskab i deres kamp for at sikre sig gudernes livsbevarende klenodier. Også de Vries (1956. §536) mener, at Brisingsklenodiet kan sættes i forbindelse med fødsel, og at det oprindeligt ikke var noget egentligt »smykke«, samt at den senere betegnelse »Brisingamen«, kan skyldes indflydelse fra »Beowulf«.

Noter:

1. Ny opfattelse hos Aage Kabell (1980): Skalden und Schamanen. FF Communications. Vol.XCVI₂ No.227. Helsinki.
2. Om lighedsmagi, se Arild Hvidtfeldt »Religioner og kulturer« (Kbh) 1961: MANA, ligeartet (begivenhed) fremkalder ligartet (begivenhed) p.20.
3. R. Cleasby m.fl.: Menglød = »the necklace-glad« L. Heggstad m.fl.: Menglød = »den halsringskinnende.«

Tekstliste:

- Beowulf v.E. Talbot Donaldson (1968). The Norton Antology of English Literature. Vol.I. (New York)
- Eiríks Saga Rauða efter Hauksbók.
- Haustlǫng overlev. i Snorres Edda.

Húsdrápa oversat af Finnur Jónsson. Skj.I. (Kbh.)
Snorre Sturlusons Edda. oversat af Björn Collinder (1958)
Sæmundar Edda v/Sophus Bugge (1867) (Christiania): Sörlaþáttur, Svipdagsmál +
Olaf Hansens oversættelse (1911) Þrymskviða.

Litteraturliste:

Davidson, Ellis (1976) Gods and Myths of Northern Europe. (Penguin) England.
Glob P.V. (1965) Mosefolket. (København).
Glob P.V. (1969) Helleristninger i Danmark. (København)
Grieg S. (1929) Vikingetidens skattefund. (Oslo)
Pering B. (1941) Heimdallr. (Lund)
Reichborn-Kjennerud I. (1933) Vår gamle trolldomsmedisin. Skrifter udg. af det norske videnskabs-akademi i Oslo. (II No.2.).
Turville-Petre E.O.G. (1964) Myth and Religion of the North. (London).
Vebæk C.L. (1982) Art. i Skalk nr.2. (Højbjerg).
de Vries Jan (1956) Altgermanische Religionsgeschichte.

Micha Brodersen

Frejas katte

Når Freja rejste omkring, kørte hun i en kærre forspændt katte. (SnE 23.48) Dette var tilfældet til Balders bálfærd. Kun Snorre omtaler dem, og de Vries mener, at de kan være så nyt et mytisk element, at de måske knap tilhører den hedenske tid, i hvert fald kun dens allersidste periode. Dog omtales de i Húsdrápa fra det 10. århundrede.

I eddadiget Hyndluljóð rider gudinden som bekendt på en galt. Kattedyr synes at knytte forbindelse til den frygiske frugtbarhedsgudinde, Kybele. Hun betjente sig af en vogn forspændt løver og pantere.

Holtmark (1950) mener, at der er mulighed for, at en skjald har betragtet nogle billeder på importeret gods eller krigsbytte, forestillende Kybele i sin vogn. Derved er han blevet inspireret til et mytisk digt på grundlag af sine egne religiøse forudsætninger, altså som f.eks. Húsdrápa og Haustlång er blevet til. Visse symboler kan have fået ham til at genkende en frugtbarhedsgudinde, hvorefter han har digtet den hjemlige Freja ind i billedet og derved skabt en slags udvidelse af Freja-myterne.

Katte virker som et fremmed element i norrøne myter.

Iflg. Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder omfattede begrebet kat en vid betydning, nemlig også andre musefangere som f.eks. lækat og pindsvin (sv. igelkott), der ligeledes er natdyr.

De to katte, der iflg. Snorre trækker Frejas vogn kan, derfor muligvis have været »hreysikettir« (væsler, lækatte, hermeline), hvis vinterpels er hvid. Det hvide skind, som den grønlandske *vølv*es handsker var foret med, kan have været dette såkaldte »hvitskinn«. (Eiríks saga Rauða.)

I 1100-1200 tallet forekom vel tamkatten (der er dog ingen beviser herfor) men ikke